

Джонатан САТТОН

ЯКІ УМОНАСТРОЇ ВПЛИВАЮТЬ НА ОСВІТНЮ СИТУАЦІЮ В КРАЇНІ?

Організатори нинішньої конференції запропонували нам поміркувати над природою сім'ї та освіти в “постатеїстичному суспільстві”. У своєму повідомленні я хотів би звернутися передусім до теми освіти. Деякий час тому я досліджував стан релігійної освіти в українських вищих навчальних закладах у період з 1993 до 1995 року. Робота над цим проектом мене, звичайно ж, багато чого навчила, і я з усією душею готовий підтримувати будь-які почини, намагатися сприяти поліпшенню освітньої ситуації в Україні взагалі і становища у сфері релігійної освіти зокрема.

Трохи більше десяти років тому в історії України відбулися фундаментальні, всебічні зміни, які вплинули на всі сфери життя, в тому числі й на освіту. Протягом попередніх сімдесяти років у педагогіці неподільно панували атеїстичні цінності. Але, як ми знаємо, система була зруйнована, і нині українські “освітяни” (український аналог англійського *educators*, що в буквальному перекладі російською може звучати як “образованцы”) намагаються так переорієнтувати і перетворити систему, яка дісталася їм у спадщину, щоб вона могла відповідати потребам сучасного “постатеїстичного суспільства”. Відповідно до самої природи освіти виникають суперечки про основоположні принципи, методи, про їх практичну адаптацію. Радикальні відмінності в уявленнях про ці матерії існували і неминуче існуватимуть завжди. Подібні суперечки, безперечно, будуть корисними громадському здоров'ю, особливо якщо до них, нарівні з професіоналами у сфері освіти, залучаються більш широкі громадські шари населення, в тому числі й батьки. Що насправді згубно, тим паче згубно для освіти, так це умонастрій, про який піде мова сьогодні. Цей умонастрій (інакше кажучи, “умогляд” або “спосіб мислення”), що проявляється як у британській, так і в

освітній системі будь-якої іншої країни, і буде предметом мого повідомлення.

Як мені видається, мало що може бути таким згубним для освіти, як переконання у “вимірюваності” та “обчислюваності” всіх сторін навчального процесу. Це переконання, що є таким популярним серед бухгалтерів, керівників, а також тих, хто вирішує долю нашої освіти, можна визначити як вияв “бухгалтерської (або начотницької) ментальності”. І особливо прикрим є те, що цим надто шкідливим умонастроєм досить легко заражаються студенти і школярі. Більше того, вони нерідко виявляють дивну готовність його прийняти. На це є дві причини. По-перше, нехай смутно чи підсвідомо, але вони відчувають, що пропонований їм тип освіти набагато менше вимагає від них, ніж інші освітні моделі; по-друге, за начотницького підходу до освіти викладацькі очікування від учнів, швидше, “вгадуються”, ніж висловлюються прямо. Якщо допустити, щоб бухгалтерський підхід задавав параметри освіти, у середній та вищій школі неминуче переважатиме “етос”, який дозволяє і навіть спонукає “задовільнятися” або “удовольнятися”, скорше, фрагментарною, ніж цілісною освітою. В такому випадку ми рано чи пізно дійдемо того, що за недоліками державної системи іспитів і контрольних почнемо судити про актуальний рівень успішності учнів. Замість того, щоб присвячувати себе пізнанню, яке насправді не знає меж, наші школярі й студенти обмежаться виробленням стратегій успішного складання державних іспитів, а їх ставлення до навчання буде, або принаймні рано чи пізно може стати, виключно прагматичним.

Я, безумовно, розумію, що в початковий період пострадянського розвитку виникла нагальна потреба розробки нової загальнонаціональної системи контролю та акредитації у сфері освіти. Чимало розділів навчальних програм, дійсно, передбачають точну й справедливу оцінку знань учнів, що, в свою чергу, потребуватиме певної стандартизації змісту курсів і самої процедури іспиту. Принаймні, я припускаю таку можливість. Проте сама діяльність у такій важливій сфері, як розробка навчальних програм, не може і не має бути вміщена у вузькі рамки, поставлені нашими начотчиками і керівниками.

Я цілком переконаний, що “бухгалтерська ментальність” надто згубно позначається на сучасній системі британської освіти; більш того, мені здається, що її довготривалі наслідки

виявляться навіть жакхливішими, ніж наслідки нашої “політкор-ректності”. Насаджування і затвердження цієї начотницької ментальності пов’язане, передусім, з діяльністю Маргарет Тетчер, яка, дозвольте вам нагадати, перед тим як стати прем’єр-міністром, була міністром освіти нашої країни. Саме такий “умогляд” визначав і її мову, і сам стиль її прем’єрства. Він й донині залишається рушійною силою нашого законодавства, і його наслідки є очевидними в організації державної системи освіти. Це він став однією з найголовніших причин культурного зубожіння нас і наших дітей.

Бухгалтерська ментальність впливає із загального припущення про те, що “вимірюванню” й “обчисленню” можуть бути піддані усі складові навчального процесу. На практиці це призводить до скорочення навчальних курсів. Так, у Великобританії переважна більшість лекційних курсів читається не більше як один семестр. У нас навіть з’явився такий вислів “sound-bites” (українською дуже приблизно це можна передати як “озвучені шматочки”) – тобто дроблення інформації на маленькі й тому “ковтабельні” частини. Такі ж самі “sound-bites” замість послідовної аргументації, тридцять секунд “ковтабельної інформації” замість півгодинного викладу суті предмета пропонують нам у сучасних телеінтерв’ю. Загальне скорочення лекційних курсів змушує нас усе частіше замість “нескінченного пізнання” пропонувати студентам все ті ж самі “sound-bites”, а найгірше те, що самі студенти поступово перестають чекати від нас чогось іншого.

Я у жодному разі не хотів би справити враження прибічника консервативних поглядів на освіту. Навпаки, я всіма силами прагну уникати будь-якої консервативної риторики. Більше того, я переконаний, що моя позиція цілком узгоджується з дійсно ліберальним уявленням про освіту. Тут таки потрібно уточнити, що ліберальний погляд на освіту, який я маю на увазі, надто далекий від розхожого ліберального секуляризму. Навпаки, ліберальну позицію, яку я хотів би тут представити, відрізняє найглибша повага і готовність відстоювати в суспільстві цінність релігії і світоглядів, які ґрунтуються на релігійних цінностях. У моєму розумінні релігія, безперечно, творча, і це дає мені право сформулювати такий принцип: і у світській, і в релігійній освіті маємо дозволити собі вести студентів до нескінченного, творчого пізнання. Цей принцип

свідчить про мою найглибшу віру в сутнісну цілісність і свідомість релігійної позиції, так само як і в здатність молодой людини розпізнати цю цілісність і свідомість та перейнятися нею. Саме така форма – і я в цьому переконаний – є найкращою формою релігійної освіти, з усіх, які ми могли б запропонувати як для Великобританії, так і для пострадянської України.

У лютому 1991 року при Московському патріархаті був заснований відділ релігійної освіти і катехізації, що його очолював ігумен Іоанн Економцев. До завдань відділу входила організація релігійної освіти мирян. У грудні 1994 року, на єпископському Синоді ігумен Іоанн доповідав про результати діяльності свого відділу. По суті, він подав докладний аналіз різних підходів до викладання релігії, які існують у сучасному російському суспільстві. Варто зауважити, що одним з основних об'єктів його критики стали курси релігієзнавства та історії світових релігій, які читалися в російських університетах; зокрема, він був занепокоєний з того приводу, що “студентам забивають голови тільки релігієзнавчими фактами” так, неначе це комп'ютери, які існують тільки для “обробки” інформації¹. Ігумен Іоанн з цілком виправданою турботою говорив про принципові настанови, на яких ґрунтуються викладацькі методики. Курси, які він критикував у своїй доповіді, знайомлять із загальними принципами, практиками та етикою релігії, але не приводять до її надихаючого джерела, тобто до літургійного життя. Говорити про християнство як про джерело історичних, культурних і естетичних впливів, по суті, означало б вихолощування самої суті предмета – христоцентричного і еклезіального бачення спасіння.

Пропонований ігуменом Іоанном підхід до викладання релігій практично неможливо зістикувати з більш світськими підходами до предмета. Ігумен Іоанн усіма силами намагається відстоювати сутнісну цілісність християнського світогляду і прагне розробити такі методи, які дозволили б учням пережити цю цілісність. Але його підхід, так само як і його позицію, безумовно, відторгатимуть світськи орієнтовані викладачі, які бачать своє завдання в тому, щоб подати студентам якомога більше “відчужену” картину світових релігій. Існує очевидна поляризація уявлень про передачу релігійних переконань та цінностей. Я хотів би спитати присутніх у цьому залі: наскільки така поляризація є характерною для релігійної освіти в сучасній Україні?

Ще на початку 90-х, під час дослідження ситуації у сфері релігійної освіти в Росії та Україні я, спостерігаючи, наскільки ніяково почуваються іноді викладачі, передбачував, що внутрішньо властива релігієзнавству здатність ставити провокаційні запитання і пробуджувати творче мислення у багатьох може бути загублена. Я побоювався “приручення” цієї науки, зведення її до набору безбарвних і нешкідливих “загальних слів” і непродуктивних думок. Я щиро сподіваюся, що моє передбачення 1995 року не виправдалося, і був би надзвичайно радий дізнатися, що у вашій країні релігійна освіта відіграє важливу роль у пробудженні інтересів учнів і викликає жваві і неупереджені спори серед тих, хто викладає цей предмет.

Ваша освітня система стикається з величезними труднощами, і щоб подолати їх, можуть знадобитися десятиліття напруженої роботи. У своєму повідомленні я хотів показати, що освітня система Великобританії зазнає не менших труднощів, і водночас привернути вашу увагу до тієї серйозної небезпеки, яку я визначаю як “бухгалтерська ментальність”. Така ментальність намагається примусити викладачів підносити знання в подрібненому, легко “ковтабельному” і вимірному вигляді. Такий підхід до знання гальмує належний розвиток інтерпретативних і критичних навичок учнів і значно знижує міру їх очікувань від навчального процесу. Можливо, “бухгалтерську ментальність” з її самовпевненістю породила певна політична стабільність британського суспільства останніх десятиліть. Можливо, ми самі дозволили перемогти цій обмеженості в освіті. Хотілося б сподіватися, що в українських “освітян” сьогодні знайдеться доволі широти і ясності розуму, щоб протистояти тій вузькості, про яку я говорив сьогодні. Мені хотілося б думати, що вони довірять молодим людям самостійно і творчо досліджувати, дозволять їм розвивати навички незалежного мислення, яке жодним чином не суперечить істинно релігійному сприйняттю життя. Ми можемо тільки дякувати за багатство і творчу силу релігійної уяви, і у зв’язку з цим я хотів би нагадати про мотив нечаяної милості та великодушності, який проходить крізь всю творчість сучасного ірландського поета Майкла О’Сэдхейла.

Закінчити свої роздуми я хотів би цитатою з “Ідеї християнського суспільства” Томаса Стерна Еліота:

“Судити про вченого будуть не за його частковими знаннями, а за загальним плодом його думок, переживань, знань і спостережень над людством”².

ПРИМІТКИ

¹ Архиерейский собор Русской православной церкви (29 ноября – 2 декабря 1994 года, Москва). Документы, доклады. М., 1995. С. 119–120. Повний текст звіту ігумена Іоанна Економцева див.: с. 118– 140.

² Eliot T.S. The Idea of Christian Society. (London, Faber & Faber, 1939), pp. 7–8.